

KÉSŐ AVAR KORI LOVAS TEMETKEZÉSEK VÖRSÖN (SOMOGY MEGYE)

SZENTPÉTERI JÓZSEF

(*Budapest, Magyar Tudományos Akadémia*)

A Somogy Megyei Múzeum régészei – Költő László vezetésével és külső munkatársak bevonásával¹ – 1983 óta folytatnak ásásokat a Vörs-Papkert B lelőhely területén, megelőzve a Kis-Balaton eredeti állapotának helyreállításával kapcsolatos nagyszabású földmunkákat.²

A lelőhely a Kis-Balaton keleti oldalán fekvő Vörs határában található, a Zala-Somogyi határárok mentén. Az 1983-as terepbejárás és geomágneses leletfelderítés nyomán 1984-ben kezdődtek el a rendszeres feltárások.

A korabeli vízállástól függően hol dombként, hol szigetként megjelenő kiemelkedésen az őskortól kezdve talákoztunk régészeti emlékekkel. Korabronzkori csontvázas temetkezések (kisapostagi kultúra), későbronzkori urnás és szórthamvasztásos sírok (halomsíros és urnamezős kultúra), kelta házak, koraközépkori temető, majd Árpád- és középkori településnyomok az eddigi munka legfontosabb eredményei. Ezek közül most csupán a 8. század végén, 9. század elején kezdődő és a 12. század elejéig használatban levő sírmező késő avar kori részének ismertetésével foglalkozom – minde-nekelőtt a lovas temetkezések³ előzetes bemutatásával.

---

¹ A lelőhely feltárásában és a leletek feldolgozásában az eddigiek során résztvevő munkatársak: Honti Szilvia (bronzkor), Németh Péter Gergely (vaskor), Költő László és jelen sorok írója (koraközépkor), Pásztor Adrien (ékszerek), Vida Tivadar (kerámia) Medzihradsky Zsófia (pollenanalízis) régészek; Papp Ildikó antropológus, Lengyel Imre professzor biokémikus, Józsa László professzor orvos-biológus, Csapó János vegyész, Bartosiewicz László és Takács István zoológusok, Kis Varga Miklós fizikus.

² A kis-balatoni feltárások első üteméről: Kis-Balaton I.; Szőke Béla Miklós – Vándor László 1987. A második ütem munkálatainak előzetes összefoglalása: Kis-Balaton II. Az őskor a törökkor végéig korszakonként átfogó tájékoztatást nyújt a Müller Róbert gondozásában megjelent manheimi kiállítások katalógusa: Sieben Jahrtausende am Balaton. Mannheim, 1989, régészeti kutatások a Kis-Balaton térségében I. Az Alsó-Zalavölgy régészeti emlékei (Tájékoztató az 1980-85. évi kutatások eredményeiről). Zalaegerszeg, 1986 (Kis-Balaton I.); Szőke Béla Miklós – Vándor László, Kísérlet egy táji egység településtörténeti rekonstrukciójára. Zalai Gyűjtemény 26 (1987) 83-100. A második ütem munkálatainak előzetes összefoglalása: Konferencia a Kis-Balaton régészeti kutatásáról. Kaposvár, 1988 (Kis-Balaton II.) Az őskortól a törökkor végéig korszakonként és lelőhelyenként átfogó tájékoztatást nyújt a Müller Róbert gondozásában megjelent manheimi kiállítás katalógusa: Sieben Jahrtausende am Balaton, Mannheim 1989.

³ A korabali lovas- és lótemetkezések legutóbbi összefoglalása: Garam Éva, 1985 és 1987. A lótemetkezések szerepéről az avarokori népek hiedelemvilágában: Tomka Péter, 1986, 163-skk. A temetkezés, vagy a halotti tor során leölt állatokról, mint halotti áldozatról: T. Szőnyi Eszter - Tomka Péter, 1985. 111-114.

Az 1990. évi ásatáson a csontvázas sírok száma elérte az 549-et. A mellékletek és a folyamatban levő laboratóriumi vizsgálatok alapján eddig mintegy 160 késő avar kori sírt azonosítottunk, közülük 40 volt lovas⁴ temetkezés (1. sz. melléklet).

A korabeli közösség társadalmi rétegződésére utalhat a gazdag lovasok és a ló nélkül eltemetett díszövesek területi elkülönülése: az észak-dél irányú dombhát keleti oldalán csoportosulnak a lovas sírok, szinte szabályos sorokat alkotva. A temetőterképen (2. sz. melléklet) jól láthatóan legalább hét sírsorban találhatók az eddig feltárt lovas temetkezések. Az egymáshoz viszonyított távolságukból arra lehet következtetni, hogy pontosan kimérték a sírhelyeket. A nagyméretű hantokat talán sírjelekkel is ellátták, mivel később – egyetlen eset kivételével – szisztematikusan kirabolták őket. A feltárás során egykori rablóaknak, sőt „kutatóárkok” nyomait is megfigyelhettük.

A sírok többségét a dombhát vonulatára merőlegesen, nyugat-kelet tájolással ásták, kisebb-nagyobb eltérés azonban gyakran előfordult. Ahogyan ez a nagyfokú rablás ellenére megfigyelhető volt, az elhunytat általában a sír jobb oldalára helyezték (legtöbbször jól megvasalt koporsóban), míg a lovat vele ellentétes irányítással fektették mellé. Némely esetben a sírgödör méretéből arra lehet következtetni, hogy a koporsó fölé került a lóáldozat. Kettő sírban csak a ló koponyáját találtuk meg (305. és 365. sír): ez talán (bár ez esetben is erősen bolygatott temetkezésekről van szó) részleges lótemetkezésre utalhat. Az egyik lókoponyán levő nyomok – az orrcsont sérülései – a nyüzött állatnak póznára való kiaggatásakor keletkezettek, a hiányzó metszőfogak is ekkor hullhattak ki (315. sír).⁵ Egy másik – lócsontok nélküli – nagyméretű sírgödör keleti (a többiekhez képest ellentétes tájolású férfi fej felőli) végében megfigyelhető ferde lyuk is talán pózna beásásának emléke lehet. Említésre méltó, hogy e mélyedés alján sarló- és kerámiatöredékek voltak (376. sír).

Gyakran találtunk (nemtől és életkortól függetlenül) az elhunytak mellé, vagy a koporsóra fektetve nyüzött birka temetkezéseket. Az ételáldozatra szarvasmarha- és szárnyascsontok, illetve tojánhéjleletek mutatnak. A legtöbb lovas sírban előfordult kézzel formált feketé edény – nemritkán sárga füles bögre társaságában, s egy alkalommal (449. sír) egy vörös kulacs peremtöredéke is előkerült.

Lengyel Imre embertani vizsgálatainak köszönhetően rokonsági (genetikai-biológiai) csoportokat lehetett elkülöníteni a népességen belül. A laboratóriumi vizsgálatok kémiai-analitikai, szerológiai és hisztológiai jellegűek voltak, céljuk többek között az egykor élt egyének nemének, életkorának, bizonyos genetikailag kódolt tulajdonságainak (pl. vércsoport, domináns kollagén típus) meghatározása volt, valamint a temetkezések relatív időrendjére is következtetni lehet segítségével.⁶

⁴ Az ásatás során 40 késő avar kori sírban találtunk lóáldozatra utaló állatsontot. A bolygatások ellenére a lócsontok helyzetéből és mennyiségéből egyértelmű volt, hogy legtöbbször az egész állatot a sírba helyezték, s csupán két sírban volt kizárólag lókoponya. Ezekon kívül két olyan esettel találkoztunk, amikor – az avar lovas temetkezésektől meglehetősen távol, a dombtetőn – az egyébként teljesen üresnek bizonyuló, nagyméretű sírgödörben(?) egy-egy lócsont került elő sekély mélységben (402. sír: sigolya, 535. sír: lapocka). Ezek időrendi besorolása és értelmezése egyelőre kérdésesnek tekintendő.

⁵ Takács István meghatározása: Bartosiewicz László - Takács István, Kutatások a vörs-papkerti temető állatsontanyagán. in: Kis-Balaton II. 21.

⁶ Lengyel Imre, A vörs-papkerti temetőben feltárt emberi csontváz-maradványok laboratóriumi vizsgálatáról, Kis-Balaton II. 17-18.

Az így körülhatárolt csoportokat vizsgálva, eddig tíz esetben állapítható meg valamely rokonsági kör a késő avar kori lovasok között. Bár a „családfa-rekonstrukciók” még hátra vannak, az egyes leletegyüttesek összehasonlítása társadalom-rétegződési megfigyelésekre ad alkalmat, mivel a leggazdagabb harcosok feleségeit, néha gyermekeiket is lovastul temették el.⁷

A lovas temetkezések felénél találtunk lószerszámvereteket (20 eset), s a férfiak díszövére utaló veretek is előkerültek legtöbbször a nagyfokú rablás ellenére (25 eset). Öt lovasnál figyelhettünk meg összhangot az öv- és lószerszámveretek között úgy, hogy mindkét méltóságjelző aranyozott volt (371-368; 307-352; 495. sír). Közülük kettő-kettő sír egymás közelében található, a legjelentősebb leletanyagot érdemes kissé részletesebben bemutatni (3. sz. melléklet).

A 371. sírban a lófej alakú kantárveretekhez félgömbös lószerszámveretek járultak.⁸ A férfi – minden bizonnyal a maga korában a közösség vezetője – övén vésett, kettőspajzs alakú veretek és rövid nagyszíjvég, asztragalosz szerkezetű bújató, illetve hármásával elhelyezett csüngős, liliumdíszes veretek voltak. Fölöttébb érdekes a 307. és 352. sír leletanyagának összehasonlítása, mivel a szerológiai vizsgálatok szerint valószínűsíthetően apa-fiú leszármazással állunk szemben. Mindkettőjük övén gazdagon aranyozott „miniatűr” veretek: a 307. sírban pikkelydíszes, a 352. sírban vésett szalagfonatos kissíjvég indás bújatóval. Nagyméretű aranyozott vas kantárdíszek különleges szépségűek: jól illeszkednek a késő avar birodalom peremvidékén eddig talált nagyfalerás lovas harcosok leletanyagához. Koncentrikus körökben aranyozott bronz- és ezüstlapok váltakoznak (307. sír), illetve virágsziromként veszik közre (352. sír) a geometrikus díszítésű félgömböt. Ez utóbbihoz egy áttört, négykaréjos sügyelőveret is tartozott, szintén gazdagon aranyozva.

A kisebb rangú, bronz öv- és lószerszámveretes felszerelésű férfiak leletanyaga közül említést érdemel a 378. sír: mellékleteiből eddig párhuzam nélküliek a stilizált lófej- és gömbdíszes szíjvégek, az ugró nyulat ábrázoló öntött bronz kantárveret. A többi lovasnál gyakoriak a félgömb alakú vas falerák, az öntött, vésett bronz (néhánykor ónozott) lószerszámveretek. Ritkábban figyeltünk meg ezüst- és bronzlemezes kantárzatot. A 313. sírban sügyelődíszként meghatározható ólom lunula került elő.

A bolygatásokkal magyarázható valószínűleg, hogy három esetben maradt csak ránk a lószerszámhoz tartozó széles talpalójú kengyel (a 392. sírban csupán töredékesen, a 468. és 495. sírban épségben). Egyenes oldalpálcás zabla volt két felnőttél (468, 495. sír) és csikózabla került elő egy gyermek lovánál úgy, hogy a kantárt csak a ló fejére dobták a temetéskor (482. sír). A 368. sírban a ló pofájában megfigyelt rozsdanyomok viszont megmutatták, hogy másutt is lehetett zabla eltemetve, csak a sír-
rabláskor kikerülhetett a gödörből.

⁷ A vörsi késő avar kori népesség temetkezési szokásai és tárgyi emlékényaga rendkívül közel áll a komárom-hajógyári temető feltárása során megfigyelt jelenségekhez. Trugly Sándor ebben a kötetben közölt tanulmány előzményeként ld. Trugly Sándor, 1985, 1987 és 1989.

⁸ Az állatfej alakú lószerszámveretekről és szíjvégekről Garam Éva, 1981.

A lovasok számához képest kevés, tíz sírban volt csontmerevítő reflexíj, egyetlen harcosnál (314. sír) szakállas balta és két nyílhegy tartozott még a fegyverzetéhez.⁹

A rablások ellenére annál több övveret mutatja tulajdonosának egykori gazdagságát. Aranyozott és ónozott az övek többsége, mintázatukat leginkább növényi motívum (inda, liliom) és pikkelydíszt alkotja. Feltűnő módon a klasszikus griffábrázolás és az állatküzdelmi jelenetes öntött övveretek eddig teljesen hiányoznak a leletanyagból.

Az embertanilag kérdőjelesen női temetkezésnek meghatározott 347. lovas sírban¹⁰ viszont különös állatábrázolás került elő: a bronzlemezből domborított, poncolt oroszlános kerek veretek a nagyszentmiklósi kincs stílusával rokoníthatók; a kéregöntéssel készült indás szíjvég technikája és a pikkelydíszes szegélyű, szív alakú lyukvédő palmettacsokrai pedig már a magyar honfoglaláskor mintakincse felé vezetnek.

A bizonyosan női lovasok (7 eset) mellékletei közül kiemelkedik a 351. sír orosz-lánt ábrázoló préselt bronz mellboglárlelete. Említésre méltó, hogy mindkét olyan eset, amikor csupán lókoponyát találtunk a sírban, női temetkezéshez tartozott (305, 365. sír). A nőekkel eltemetett lovak közül vas lószerszámveret volt a 305. sírban. Aranyozott bronz illetve vas veretek díszítették a 347. és 495. sír lovát is, ahol az elhunyt nemének női meghatározása ellentmond a sírban talált veretes öveknek, bár a kérdés eldöntését (hogy esetleg az asszony mellé helyezett övről lenne szó?) lehetetlenné teszi a sír bolygatottsága.

A lóval eltemetett gyermekek között fiú és leány is volt. A 4-7 éves fiú (393. sír) aranyozott bronzveretes díszövet kapott; az 1-2 éves kislányt pedig (482. sír) aranyozott bronz és ezüst lószerszámverettel felkantározott csikóval búcsúztatták.

Befejezésül – s némi kitekintéssel a sírmező későbbi használatára – feltétlenül megemlítendő, hogy az ide települő magyar honfoglaláskori népesség figyelembe vette a késő avar kori temetkezési rendet. A sírsorok szabadon maradt részeit úgy vették igénybe, hogy jelképes lovas temetkezéseik (310. és 500. sír) az avar lovas sírok közvetlen környezetében kerültek elő. A 310. sírba temetett férfi mellkasán két rombusz alakú nyílhegy, fejénél körte alakú vaskengyel volt. A kengyel párját a sekély sírgödörből eke mozdíthatta el, mint azt néhány méternyi távolságban meg is találtuk. Az 500. sírnál a láb végéhez helyezték az elhunyt nyergét és lószerszámveret nélküli kantárját, amire a kengyelpár- és a csikózablaleletek utalnak. Melléje fektették nyugalomban levő csontlemez reflexíját és tegezét két nyílvezzővel. A hozzájuk tartozó asszonyok ezüst pántkarperacet, aranyozott ezüst ingnyakveretes öltözéket hordtak (395, 406. sír). A késő avar kori lovas sírok között eltemetett kislány nyakláncára fűzve Berengár rex (888-915) milánói veretű ezüst érméje került elő (450. sír).¹¹ A domb nyugati ré-

⁹ A korabeli lovas harcosokról összefoglalólag: Szentpéteri József, Régészeti tanulmányok a Kárpát-medencei avarság fegyveres rétegéről I. Az avar birodalom fegyvertörténeti emlékei. II. Az avar kori hadsereg társadalmi rétegződése. ActaArchHung s. a.

¹⁰ A folyamatban levő régészeti és embertani vizsgálatok során néhány esetben ellentmondás merült fel a laboratóriumi eredmények illetve a morfológia és a régészeti leletekből következtetett nem-meghatározási eredmények között. Lengyel Imre szíves közlése szerint a csontvázak citráttartalmából egy adott korcsoporton belül, amikor az a határzónában van, csak kérdőjelesen lehet meghatározni a vizsgált egyén nemét, különösen akkor, ha bizonyos patológiás okok miatt az nem illeszkedik az adott viszonyítás rendszerhez.

¹¹ Az érme pontos meghatározását Gedai István végezte el, amelyért itt is köszönetünket fejezzük ki.

szén – a veretes övvel felszerelt, de ló nélkül búcsúztatott avar férfiak közelében – talált végső nyugvóhelyet az a Karoling-kardos férfi a X. század közepén (167. sír), akinek fegyverövét honfoglaláskori típusú csat fogta össze, és stilizált állatfejekkel díszített öntött bronz bújtatója egyedülálló a maga nemében.

A régészeti leletanyag és az embertani vizsgálatok eredményeinek együttes figyelembevételével lehet majd csak eldönteni, hogy folyamatosan használták-e a sírmező területét a IX-X. század során. Az azonban bizonyosnak látszik, hogy a késő avar kor legvégén kezdődő vörs-papkerti temető feltárása hozzájárul majd a Kárpát-medencei népvándorlaskor és a magyar honfoglaláskor közötti átmenet mindmáig tisztázatlan kérdéseinek megoldásához.

IRODALOM

Garam, Sz. Éva

1981 A böcsi későavarkori lelet és köre. Das spätaawarenzeitliche Fund von Böcs und sein Kreis. ArchÉrt 108 34-51.

1985 Pferde- und Reinterbestattungen in der Spätaawarenzeit (8.-9. Jahrhundert). in: H. Ferisinger - F. Daim (Hrsg.), Die Bayern und ihre Nachbarn II. Wien, 12-126.

1987 Pferdegräber des awarenzeitlichen Pferdebestattungen. Alba Regia XXIII 65-125.

Kis-Balaton I.

1986 Vándor László (szerk.), Régészeti kutatások a Kis-Balaton térségében I. Az Alsó-Zalavölgy régészeti emlékei (Tájékoztató az 1980-85. évi kutatások eredményeiről).

Kis-Balaton II.

Konferencia a Kis-Balaton régészeti kutatásáról. Kaposvár, 1988. (tézisek).

Szöke Béla Miklós – Vándor László

1987 Kísérlet egy táji egység településtörténeti rekonstrukciójára. Versuch einer Siedlungsgeschichtlichen Rekonstruktion einer Region. Zalai Gyűjtemény 26 83-100.

T. Szőnyi Eszter – Tomka Péter

1985 Györgyszentiván-Söprűhegy: későrómai és kora Árpád-kori temető. Spätrömischer und früharpadenzeitliches Gräberfeld von Györgyszentiván-Söprűhegy. ComArchHung 97-123.

Tomka, Péter

1986 Archäologische Studien zur Ethnographie der awarenzeitlichen Völker. MAGW 116 155-168.

Trugly Sándor

1985 A komáromi avar temetők kutatástörténete. Dejiny v skum pohrebsik z doby avarskej riše v Komarne. in: Új Mindenes Gyűjtemény 4, Bratislava 38-61.

1987 Gräberfeld aus der Zeit ces awarischen Reiches bei der Schiffswerft in Komarno. SlovArch 35 35-61.

1989 Avarské nálezy v Kormárne. Avar leletek Komáromban. Duna Menti Múzeum, Komárno.

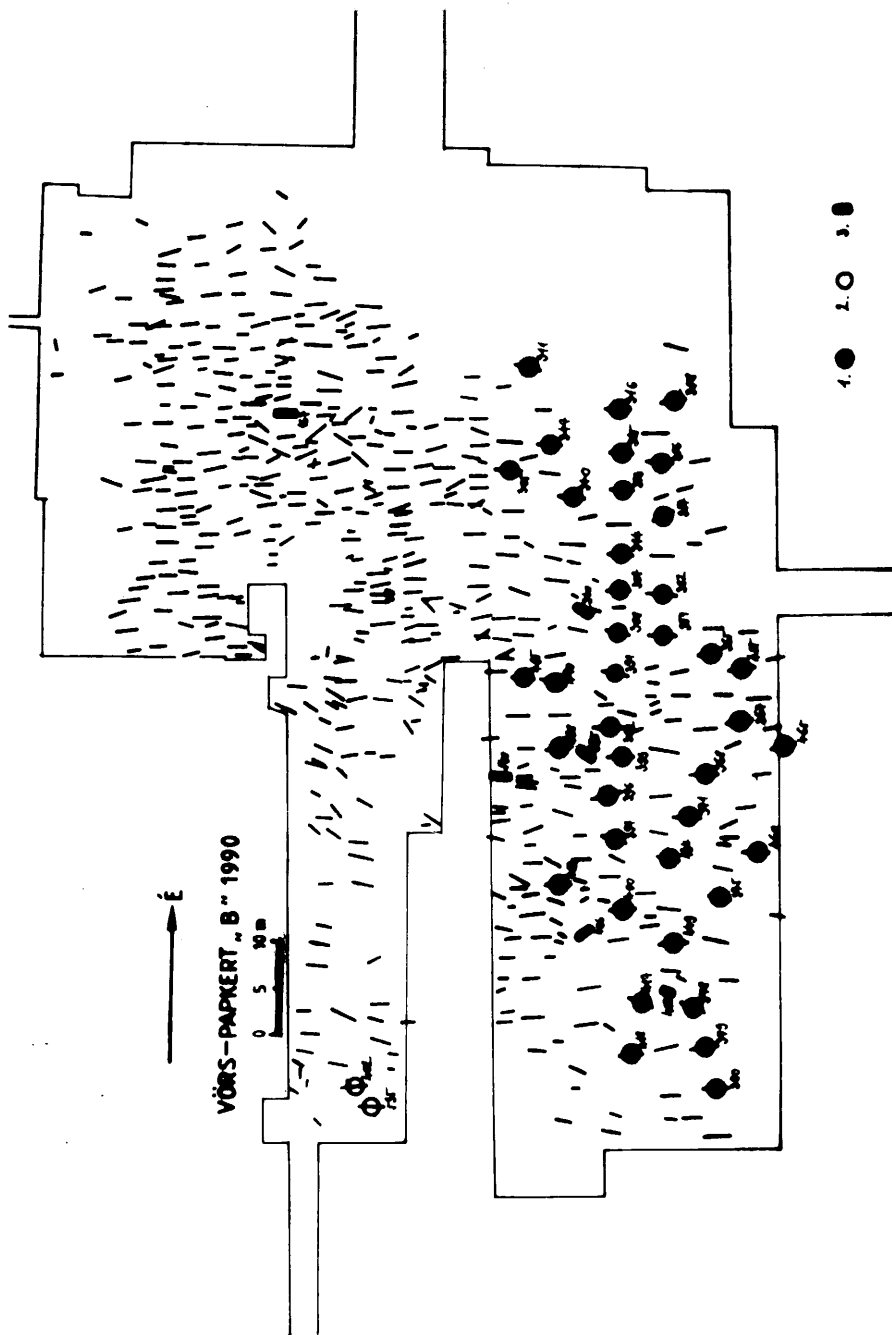
A Vörs-Papkert B lelőhely késő avar kori lovas temetkezésel

Sírszám	nem	életkor	rab- lás	lőszerszám- veretek	övveretek	fegyver	ékszerek			kerámia		állatcsont						
							fb	gy	mb	f	s	b	szm	sz	t			
305.	nő	16-20	X	vas	-	-	-	-	X									
307.	ffi	36-45	X	ar-tt vas	ar-tt br	íj	-	-	X	X	X							
308.	ffi	11-15	X	-	br	-	-	-	-									
311.	ffi	26-35	X	br	ón-tt br	-	-	-		X	X							X
313.	ffi	26-35	X	ólom	ón-tt br	-	-	X	X		X							X
314.	ffi	31-40	X	ar-tt br	ón-tt br	fj, 2ny, balta	-	-	X	X	X							
315.	ffi	51-60	X	-	ar-tt br	-	-	-	-		X							
					ón-tt br													
316.	ffi	26-30	X	br, vas	ón-tt br	íj	-	-	-		X							
340.	ffi	26-30	X	-	br	-	-	-	-		X							
347.	nő?	21-25	X	ar-tt br vas	br	-	-	-	-									
351.	nő	26-30	X	-	-	-	-	br	-		X							
352.	ffi	21-25	X	ar-tt br ar-tt vas	ar-tt br	íj	-	-	-		X							
354.	ffi	36-45	X	-	br	-	-	-	-		X							
356.	ffi?	26-35	X	br	-	íj	-	-	-									
358.	nő	36-45	X	-	-	-	-	-	X									
365.	nő	31-40	X	-	-	-	-	-	X									
367.	ffi	41-50	X	-	-	-	-	-	-									
368.	ffi	16-20	X	ar-tt vas	ar-tt br	íj	-	-	-									
371.	ffi	41-50	X	ar-tt br vas	ar-tt br	íj	-	-	X		X							
375.	ffi	31-40	X	-	-	-	-	X	X	X	X	X						
378.	ffi	31-40	X	ón-tt br br	br	-	-	-	-									
379.	ffi	26-30	X	ar-tt br	ón-tt br	-	-	-	-									
380.	ffi	36-45	X	-	-	íj	-	-	-									
391.	nő	11-15	X	-	-	-	-	br	X		X							
392.	ffi	26-30	X	k; br	ón-tt br	-	-	-	-		X							

A Vörs-Papkert B lelőhely késő avar kori lovas temetkezései

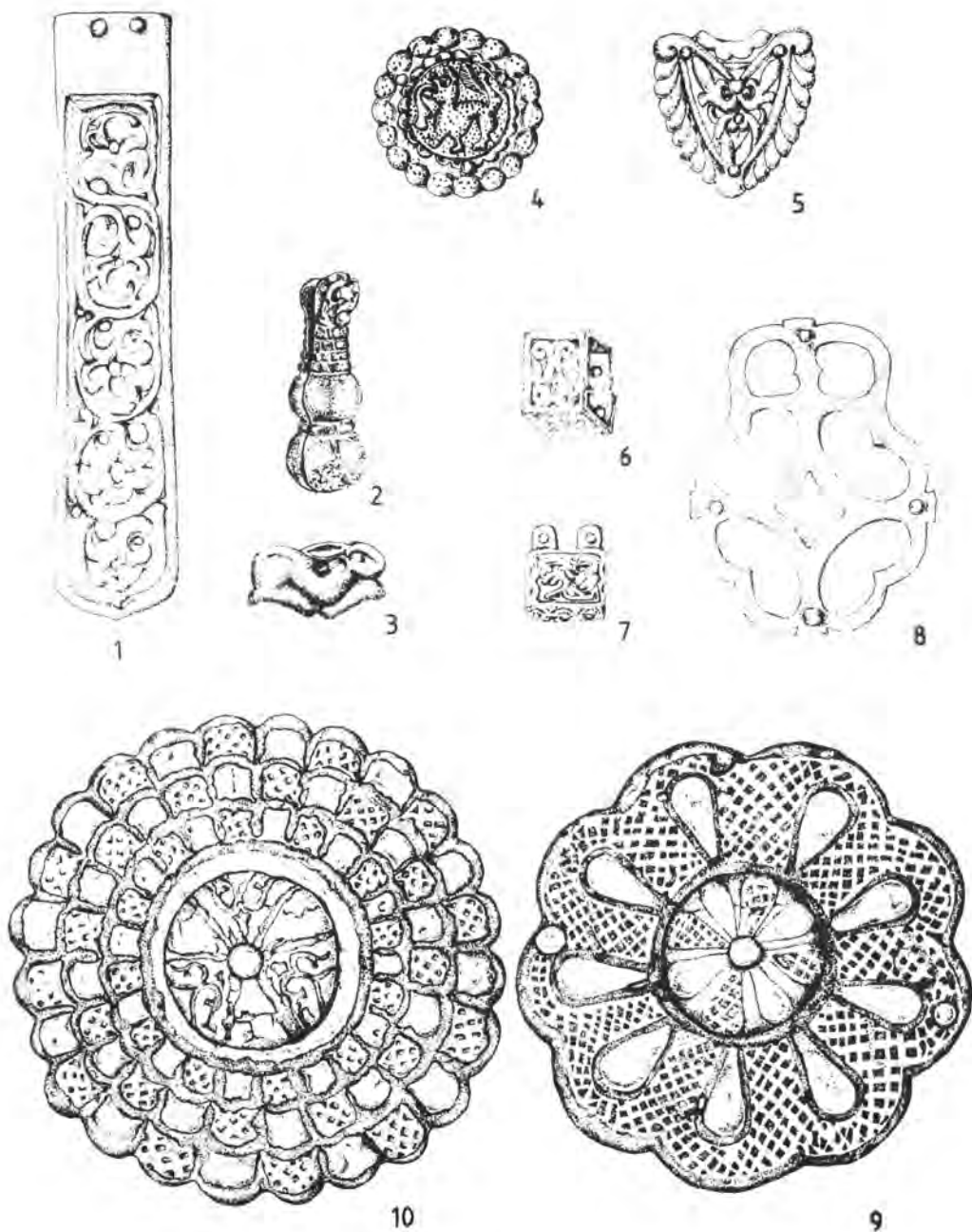
Sírszám	nem	életkor	rab- lás	lószerző- veretek	övveretek	fegyver	ékszerek		kerámia		állatcsont		
							fb	gy mb	f	s	b	szm	sz
393.	ffi	4-7	X	-	ar-tt br	-	-	-	X	X	X	X	
396.	nő	11-15	X	-	-	-	-	-	X				
397.	ffi	26-35	X	-	ón-tt br	-	-	-	X	X			
400.	ffi	51-60	X	-	-	-	-	-	-				
417.	ffi	31-40	X	ón-ott br	ón-ott br	íj	X	-	-				
418.	nő	36-45	X	-	-	-	-	-	-				
434.	ffi?	31-40	X	br	ólom	-	X	X	X		X	X	
449.	ffi	31-40	X	br	ar-tt br	-	-	X	X	X	X		
455.	ffi?	26-30	X	br	ón-tt br	-	-	-	-				
460.	ffi?	41-50	X	-	ar-tt br	íj	-	X		X			
465.	ffi	11-15	X	-	-	-	-	X	X	X			
468.	ffi	26-30	-	k, z; br	br	-	X	X	X	X	X	X	
470.	nő?	21-25	X	-	-	-	br	X		X		X	X
482.	nő	1-2	X	z; ez	-	-	-	-	-		X		
495.	nő	31-40	X	ar-tt br k, z; br ar-tt vas	ar-tt br	-	X	X	X				

Rövidítések: ffi = férfi, ar-tt = aranyozott, ón-tt = ónozott, ez = ezüst, br = bronz, ny = nyílcsúcs, fb = fülbevaló, gy = gyöngyszem, mb = mellboglár, f = fekete kerámia, s = sárga kerámia, b = birka, szm = szarvasmarha, sz = szárnyas (csont), t = tojás, k = kengyel, z = zablá;

1. tábla. A lovas temetkezések elhelyezkedése a temetőben

2. tábla. Válogatás a lovas temetkezések leleteiből. 1. 315. sír; 2-3.: 378. sír; 4-5.: 347. sír; 6-7-8-9.: 352. sír; 10.: 307. sír (a 2. és 3. a többi lelethez képest kétszeres nagytásban!)

DIE SPÄTWARENZEITLICHEN REITERGRÄBER VON VÖRS

Szentpéteri József

In Verbindung mit der Rekonstruktion des Kleinen Balatons werden auf der Fundstelle Vörs-Papkert B seit 1983 Ausgrabungen durchgeführt. Der Fundort ist, vom Wasserstand des Kleinen Balatons abhängig, entweder ein Hügel oder eine Insel. Die Anhöhe wurde in mehreren Epochen bis Anfang des 12. Jahrhunderts als Begräbnisstätte genutzt. In dieser Arbeit wird der spätawarenzeitliche Teil des Gräberfeldes besprochen.

Bis jetzt wurden 548 Skelettgräber, darunter 42 spätawarenzeitliche Reitergräber freigelegt. Die reichen Reitergräber gruppieren sich in regelmäßigen Reihen in dem östlichen Teil des sich N-O erstreckenden Hügels. Dies könnte auf die gesellschaftliche Gliederung der Gemeinde zurückgeführt werden. Die großen Grabhügel waren wohl mit Grabzeichen versehen, weil die Gräber, bis auf eines, geplündert waren. Auch Spuren der damaligen Raubschächte und Suchsgraben konnten gut beobachtet werden.

Das Gros der Gräber war W-O, senkrecht auf den Hügelgrat, gerichtet. Der Verstorbene lag in der rechten Seite der Grabgrube, meistens in einem, mit Eisenbeschlägen befestigten Holzsarg. Neben ihm befand sich sein Pferd, in umgekehrter Orientierung. Manchmal wurde das Pferd auf den Sarg gelegt. In zwei Gräbern wurden nur Pferdeschädel gefunden: diese könnten auf partielle Pferdemitbestattung hinweisen. Einer der Schädel war beschädigt, die Beißzähne fehlten auch. Diese Schäden hätten auch dadurch entstehen können, daß der Schädel vor der Grablegung auf einer Stange gestekt im Freien stand. Von einer solchen Stange könnte ein schräg errichtetes Loch am einen Ende eines Grabes – diesmal ohne Pferdeknochen – zeugen. Die Mitbestattung von Schafen mit abgezogener Haut und das Speiseopfer in Form von Rind- und Geflügelknochen bzw. von Eierschalen sind häufige Erscheinungen. In den meisten Gräbern gab es ein handgeformtes, schwarzes Tongefäß, oft mit einem gelben Henkelnapf vergesellschaftet. In einem Grab fand man das Bruchstück des Randes einer roten Feldflasche.

Auf Grund der serologischen Untersuchungen von Lengyel Imre gelang es, genetisch verwandte Gruppen innerhalb der Bevölkerung abzusondern. Erst diese Gruppen ließen zu erkennen, daß die Frauen, manchmal sogar die Kinder der reichsten Krieger auch mit ihrem Pferd bestattet wurden.

Ungefähr die Hälfte aller Reitergräber enthielt auch Pferdegeschirr. Unter ihnen sind die pferdekopfförmigen Zaumbeschläge und die vergoldeten oder versilberten, großen, eisernen Zaumrosetten besonderer Schönheit und Qualität. Die, einen stilisierten Pferdekopf darstellenden und die mit Kugeln verzierten Riemenzungen und ein bronzener Zaumbeschlag in Form eines springenden Hasen sind bis jetzt ohne Analogien. Die halbkugelförmigen, oft vergoldeten Eisenphalaren, die gegossenen, geschnittenen, manchmal auch verzintten, bronzenen Pferdegeschirrbeschläge gehören zu den häufigen Funden. Der mit silbernen oder bronzenen Blechen verzierte Zaum kommt seltener von. Steigbügel sind aus drei Bestattungen bekannt. Sie vertreten den Steigbügeltyp mit breiter Sohle. Unter den Trensen sind Exemplare sowohl mit als auch ohne Seitenstangen vertreten.

Im Vergleich zur Zahl der Reitergräber kamen wenige Waffen zum Vorschein. In 10 Gräbern fand man die Beinplatten vom Reflexbogen, in einem Grab eine Bartaxt und zwei Pfeilspitzen. Der ehemalige Reichtum der Bestatteten zeigte sich an den trotz der Grabplünderung erhalten gebliebenen Gürtelbeschlägen. Das Gros der Beschläge ist vergoldet oder verzinkt und sie sind mit Pflanzenmustern (Ranken, Lilien, Schuppen) verziert. Die aus Bronzeblech getriebenen runden Beschläge mit Löwendarstellungen sind mit dem Stil des Schatzes von Nagyszentmiklós verwandt. Das Palmettenbündel eines herzförmigen Lochschützers mit, durch Schuppen verziertem Rand zeigt schon in Richtung der Kunstformen der ungarischen Landnahme.

Unter den Beigaben der Frauenbestattungen mit Pferd ist eine gepreßte, mit einer Löwendarstellung verzierte, bronzene Agraffe von hervorragender Qualität. Beide Bestattungen nur mit einem Pferdeschädel erwiesen sich als Frauenbestattungen. Unter den Kinderbestattungen mit Pferd gab es sowohl Jungen als auch Mädchen. Ein 4-7 Jahre alter Junge wurde mit einem, mit bronzenen Beschlägen verzierten Gürtel bestattet. Einem 1-2 Jahre alten Mädchen wurde ein mit bronzenem und silberem Zaumzeug beschriftetes Fohlen beigelegt.

Позднеаварские конные захоронения в Вёрше
Сентпетери Йожеф

В связи с реконструкцией Малого Балатона (Кишбалатон) на памятнике Вёрш-Палкерт Б. ведутся аварийные раскопки с 1983 года. Доклад посвящен позднеаварской части могильника, которым пользовались с 8/9 по 12 век.

В настоящее время открыто 548 погребений с ингумацией, 42 из них - позднеаварские конные захоронения. Общественное расслоение изучаемой эпохи отражается в территориальном отделении богатых всадников и покойников с парадными поясами, но без коней: конные погребения сосредоточены на восточном склоне холма, протянувшегося по направлению север-юг, они образуют почти правильные ряды. Над могилами видимо возвышались холмики и ещё какие-то знаки, так как все они - за одним исключением - были систематически разграблены. В процессе раскопок мы зафиксировали грабительские ямы и даже следы современных им рвов.

Большинство погребений было выкопано перпендикулярно направлению холма, головой на запад. В хорошо сохранившихся могилах можно было заметить, что покойника клали на правую сторону могильной ямы (обычно в гробу, тщательно скрепленном железными скобами), а коня располагали в направлении, обратном покойнику. Иногда коня, принесенного в жертву, клали над покойником. В двух погребениях был найден только конский череп: возможно здесь было частичное конное захоронение (хотя погребение было сильно ограблено). Повреждения, обнаруженные на одном из конских черепов, а также нехватка режцовых зубов указывают на то, что череп мог быть водружен на кол. Следом кола может явиться также наклонная ямка, найденная в конце одной из погребальных ям. Во многих случаях мы находили захоронения овец со шкурой, в качестве жертвоприношения в могилах присутствовали остатки говядины и птицы, а также яйца. В большинстве погребений встречались лепные чёрные сосуды, часто вместе с жёлтыми горшочками с ручкой, а в одном погребении был найден венчик красноглиняной фляжки.

Благодаря серологическому анализу, проведенному профессором Имре Ленделем, в этой популяции можно определить родственные (генетико-биологические) группы. Это особенно интересно потому, что жен и часто детей самых богатых воинов хоронили тоже вместе с конем.

В половине конных захоронений мы находили украшения узды. Особенно прекрасны накладки на уздечку в виде конской головы, позолоченные или посеребренные крупные железные уздечные розетки, инкрустированные бронзой. Пока нет аналогий наконечникам ремней, украшенным стилизованными конскими головами или сферическими украшениями, а также бронзовая литая накладка на узду в виде прыгающего зайца. Часто встречаются полусферические (обычно позолоченные) железные фалеры, накладки на узду, отлитые из бронзы (иногда с оловянным покрытием) и украшенные гравировкой. Реже наблюдалась узда с серебряными и бронзовыми пластинами. В трёх случаях были найдены стремена с широкой основой. Были также обнаружены удила с прямыми псалиями и удила для жеребцов.

Принимая во внимание число всадников мало было найдено костяных накладок на лук - в десяти могилах. С одним из воинов был погребен топор и два наконечника стрел. Несмотря на сильную разграбленность богатство погребенных отражалось в их поясных наборах. Большинство наборов было позолочено или покрыто оловом, они орнаментированы главным образом растительными мотивами

(лозы, лилии, чешуя). Круглые бляшки из бронзы с львиными головами связаны стилистически с кладом из Надьсентмиклоша, а сердцевидные бляшки с чешуйчатым краем и пальметтами указывают на родство с орнаментами ювелирных изделий венгров-обретателей родины.

Выдающейся находкой является нагрудная бляшка с изображением льва, найденная в одном из женских погребений с конским захоронением. В обоих случаях, когда был найден лишь череп коня, были открыты женские могилы. Среди детей, похороненных вместе с конем, были и мальчик и девочка. Мальчику 4-7 лет принадлежал парадный пояс с позолоченными бронзовыми накладками, а девочка 1-2 лет была похоронена вместе с жеребцом с уздой, украшенной бронзовыми и серебряными накладками с позолотой.